

Алексєєнко Т. Ф.
доктор педагогічних наук, професор
старший науковий співробітник
Інститут педагогіки НАПН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ Й ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У БАЗОВИХ ХАРАКТЕРИСТИКАХ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Соціальна інклюзія як явище і як об'єктивно існуючий чи спеціально організований процес в науково-публіцистичному дискурсі зводиться переважно до обговорення проблем інклюзії осіб з інвалідністю та освітньої інклюзії дітей з інвалідністю. Проте сутнісний зміст поняття соціальної інклюзії значно ширший, оскільки відображає філософію рівності, яка в умовах сучасного суспільства є затребуваною для різних соціальних груп, що входять до єдиної спільноти, але вирізняються від інших за якоюсь ознакою інакшості. І вона не завжди пов'язується з інвалідністю. У демократичному суспільстві, до якого прагне і Україна, рівність прав членів суспільства є його фундаментальною цінністю.

Існуюча методологічна нерозведеність понять «соціальна інклюзія» та «інклюзивна освіта» породжує також дискусію щодо чіткого розуміння й окреслення на понятійному рівні соціальної інклюзії та соціальної інтеграції. Це обумовлено ототожненням або ж протиставленням термінів «інклюзія» та «інтеграція». Проте вони дещо різні за смисловим навантаженням. *Інтеграція* – це процес відновлення цілого. Прийняття інакшості без зміни самої системи (приймаючого середовища). *Інклюзія* дає глибше розуміння інтеграції. Вона ґрунтується на різноманітності, не передбачає виокремлення, а сприймає індивідуальність як норму. У її процесі формується захист прав кожного, в тому числі осіб з обмеженими можливостями. Окрім того, інклюзія передбачає зміну самої системи, ознакою якої вона є.

Ці зрушення мають відбуватися: 1. На рівні індивідуальної та колективної свідомості членів суспільства взагалі та, зокрема, в освітньому середовищі. Керівним орієнтиром такого тлумачення є Концепція інклюзії, яка широко упроваджується на міжнародному рівні, зокрема в положеннях основних міжнародних конвенцій та законодавчих документів ООН. В них філософія інклюзії виявляється у подоланні нерівності та набуті нової якості життя для *всіх* представників соціуму і учасників освітнього процесу. 2. У створенні не тільки безбар'єрного середовища (на жаль, розуміння якого часто зводиться до пандусів). Проте необхідне розуміння й того, що є проблеми в бар'єрах спілкування, самореалізації та прийняття гідності. Їх нерозв'язаність або ж загострення може стати фактором соціального відчуження та маргіналізації окремих осіб чи соціальних груп. Такі факти досить часто спостерігаються на прикладах: знехтуваних дітей у групах ровесників; тих, хто значну частину свого життя проводить у закритому (ізолюваному) середовищі – в закладах інтернатного типу чи внаслідок набутої самотності; в групах мігрантів та біженців; у способі життя безпритульних.

Отже, соціальна інклюзія є процесом змін у всіх сферах суспільства заради утвердження соціальної рівності. З вище наведених міркувань доцільно говорити про

інклюзивну освіту як один із аспектів соціальної інклюзії або ж як про одну з умов її досягнення. Інклюзивна освіта виступає також в якості засобу, інструменту реалізації концепції нормалізації. Адже саме в освіті взагалі, а в інклюзивній освіті особливо, забезпечується спрямованість на формування в учнів не тільки комплексу знань і різних компетенцій, а й розвиток особистості, повагу до прав людини (не залежно від її віку, статусу, індивідуальних особливостей) та основних свобод, які є базовими соціальними цінностями безконфліктного співбуття у соціумі. Окрім учнів, інклюзія стосується також вчителів, інших фахівців системи освіти та соціальної роботи, сімей учнів.

На такій філософії, методологічних позиціях і основних положеннях щодо соціальної інклюзії, за нашим переконанням, має обґрунтовуватись і особливість соціально-педагогічного підходу в її теоретичному осмисленні та проектуванні в окремо взятих соціальних середовищах і освітньому процесі. Зокрема, в освітньому середовищі об'єктами (суб'єктами) соціальної інклюзії, котрі потребують підвищеної уваги чи індивідуального підходу, мають визнаватися, окрім дітей з інвалідністю, й інші групи соціального ризику, які не «вписуються» у прийнятні соціальні норми і внаслідок цього почуваються ущемленими або відчувають відносно себе певні прояви дискримінації в групах ровесників, а, подекуди, і в ставленнях значимих дорослих. До таких груп соціального ризику об'єктивно відносяться: діти-сироти і позбавлені батьківського піклування (особливо, якщо вони певний час виховувались в інтернатних закладах і на власному досвіді пережили різні стани депривації); діти з прийомних сімей, ДБСТ, під патронатною формою виховання (у кожного з них своя життєва історія, гіркий досвід втрат чи пережитого насилля в його найгірших формах); обдаровані діти (вони, зазвичай, своїм способом мислення, емоційними реакціями на події чи якісь подразники, а також зовнішнім виглядом чи манерами в поведінці відрізняються від своїх ровесників, що стає для них подразником у цькуванні; також вони можуть ставитись зверхньо до інших внаслідок усвідомлення своєї обдарованості); діти різних груп мігрантів (зовнішніх і внутрішніх), які формувались в умовах іншої культури, мають проблеми з ідентифікацією та мовленнєвими труднощами у порозумінні та інші діти, з підвищеним рівнем вразливості й обмеженими можливостями. У таких дітей виникають найбільші труднощі в адаптації до умов освітнього середовища та нової групи ровесників, до системи соціальних вимог. І саме ці категорії дітей найчастіше стають об'єктами булінгу та кібербулінгу.

Очевидно, що перелік груп соціального ризику можна продовжувати, оскільки його наповнюваність обумовлюється як динамікою соціального життя, так і його викликами та регіональною специфікою. За такою ж логікою можна виокремлювати і групи соціального ризику в суспільстві з числа дорослих. І вони також потребують того, щоб бути об'єктами (суб'єктами) соціальної інклюзії. Таким чином вважаємо, що методологічна виваженість в осмисленні соціальною інклюзією та інклюзивної освіти може бути чітким орієнтиром у побудові недискримінаційного суспільства для всіх його членів.